

Ewa Kozdrowicz

Psychopedagogiczne skutki rozłąki migracyjnej

Czasowa niepełność rodziny migracyjnej

Rodzina monoparentalna to taka, w której jeden rodzic opiekuje się co najmniej jednym, niesamodzielnym dzieckiem. Może to być skutek osieroce-
nia (śmierć jednego z rodziców), rozpadu rodziny (rozwód, separacja) czy urodzenia pozamałżeńskiego dziecka. Każda przyczyna wiąże się z brakiem rodzica, nagłym pozbawieniem kontaktów z nim i niedostateczną jego obecnością w życiu dzieci. Kategoria rodzin czasowo niepełnych, rzadko pojawia się w typologiach samotnego rodzicielstwa, ponieważ z prawnego punktu widzenia traktowane są one jako pełne. Do takich rodzin, czasowo rozłączonych, zalicza się te, w których nieobecność rodzica związana jest z pracą (w kraju, bądź wyjazdem za granicę), dłuższą chorobą, wymagającą pobytu w zakładzie leczniczym czy karą pozbawienia wolności (Kozdrowicz, 1989). Brakuje badań i głębszych analiz dotyczących poszczególnych typów rozłączonych rodzin, uwzględniających przyczyny, warunki życia, dynamikę zmian i konsekwencje rozłąki dla wszystkich członków rodziny.

Warunki i charakter pracy zawodowej determinuje codzienność rodziny w zakresie pełnionych ról małżeńskich/ partnerskich i rodzicielskich. Jest wiele zawodów, których wykonywanie wymaga dłuższej nieobecności w domu. Dotyczy to takich grup jak: marynarze i rybacy, geolodzy, archeolodzy, lekarze a także specjalistycznych ekip np. inżynierów i techników, delegowanych w kraju i za granicę. Przybywa także osób pracujących w oddalonych od rodzin miastach, najczęściej ze względu na brak pracy w miejscu zamieszkania, bądź lepsze warunki finansowe oferowane przez pracodawcę. Szczególną grupę stanowią rodziny rozłączone z powodu zarobkowego pobytu rodzica za granicą. Uważa się je za nową kategorię rodzin (Kukołowicz, 1999), chociaż „*zjawisko migracji towarzyszy ludzkości od początków jej historii*” (Maryański, 1984). Wyjazd w celach zarobkowych uważany jest za najszybszy i najbardziej dostępny sposób rozwiązania różnych problemów finansowych rodziny. Kondycja rodzin jest różna i oprócz niezmiernie ważnego czynnika związanego z osobą wyjeżdżającą (matka czy ojciec, wspólnie, zamiennie), można wziąć pod uwagę także to, jak wyglądało życie rodzinne przed wyjazdem (emocjonalne oddalenie partnerów, częste nieobecności) i czy migracja nie przyspieszy decyzji o odejściu/ rozwodzie (Danilewicz, 2006, 2007).

TYPY RODZIN MIGRACYJNYCH	
Czasowo rozłączone	<ul style="list-style-type: none"> • z powodu zarobkowego pobytu ojca za granicą • z powodu zarobkowego pobytu matki za granicą • z powodu zarobkowego pobytu obojga rodziców za granicą równocześnie • z powodu zamiennych wyjazdów za granice obojga rodziców
Stale rozłączone	<ul style="list-style-type: none"> • przed wyjazdem rodzica za granicę (częste nieobecności, emocjonalne oddalenie partnerów) • na skutek rozwodu lub porzucenia w trakcie migracji zagranicznej

Opracowanie własne na podstawie: Danilewicz (2006,2007)

Przygotowanie do sytuacji rozłąki i kompensacja nieobecności rodzica

W dobie globalizacji rynków pracy, migracje stają się rodzajem zwykłej życiowej aktywności, realizacją własnych planów czy aspiracji. Wielu Polaków czuje się obywatelami Europy i pragnie korzystać ze swobód, jakie ona mu oferuje. Wśród migracji niepełnych (czasowe, indywidualne wyjazdy do pracy zarobkowej, załatwianej z pomocą członków rodziny, znajomych czy pośredników, czasem z pominięciem procedury legalizacji zatrudnienia) wymienia się migracje sezonowe i okresowe (Grabowska-Lusińska, 2005). O ile migracje okresowe mogą być szansą dla migranta dzięki zdobywaniu nowych doświadczeń, kwalifikacji, poznawanie kultury i języka kraju przyjmującego, względnie stałego dochodu, co jest istotne dla jego gospodarstwa domowego i rodziny, o tyle migracje sezonowe mogą stanowić dla niego zagrożenie. Szczególnie zwraca się uwagę na brak stabilności zatrudnienia i incydentalny dopływ środków finansowych. Do tego może dojść rozczarowanie i własnymi możliwościami i sytuacją ekonomiczną w kraju pochodzenia. Przyjazdy do kraju, to często czas nieaktywności zarobkowej, konsumpcji posiadanych środków, jeszcze bardziej motywującej do kolejnej decyzji o wyjeździe. Nie dotyczy to osób zatrudnionych w kraju, wykorzystujących przerwy w pracy czy urlop bezpłatny na pracę za granicą.

Podstawowym powodem skłaniającym do wyjazdu jest zła sytuacja materialna, łatwość zdobycia lepiej płatnej pracy za granicą, możliwość poprawy sytuacji materialnej rodziny. Niejednokrotnie jednak za decyzją wyjazdu stoją również przyczyny i powody psychologiczne: brak bliskiej więzi w małżeństwie, rozczarowanie, nieumiejętność budowania stałej i silnej relacji, tkwienie w nierozwiązanych kryzysach. Wyjazd partnera to rozwiązanie odsuwające ważne rozmowy o trudnych sprawach, o potrzebach własnych i rodziny. Ta ucieczka przed trudnościami w związku sprzyja jeszcze większemu oddaleniu psychicznemu partnerów. Słabej więzi nie podtrzymają, dające złudzenie bliskości, różne środki komunikowania, natomiast nowa sytuacja życiowa może sprzyjać nawiązaniu nowych relacji, zagrażających trwałości rodziny. Jest duże prawdopodobieństwo, że w czasie odwiedzin czy po powrocie do kraju, problemy będą się pogłębiać i nawarstwiać,

kreując kolejne kryzysy czy rozpad rodziny. Podstawą przetrwania rozłąki jest mocna, realna więź między małżonkami/partnerami. Jeśli przed migracją rodzina była grupą o silnych więziach emocjonalnych, czas rozłąki nie przełoży się na zaburzenia we wzajemnych relacjach (Wojaczek, 2007).

Wiele osób postrzega emigrację, jako szansę na lepsze życie i rozwiązanie problemów, nie przywiązują jednak wagi do etapu podstawowego, związanego z przygotowaniem do wyjazdu. W przypadku dziecka, istotne są rzeczywiste relacje z rodzicem wyjeżdżającym oraz rodzicem pozostającym w kraju. Wyjazd rodzica zmienia nie tylko strukturę rodziny, ale ma także wpływ na organizację życia rodzinnego. Do pozytywnych skutków wyjazdu zarobkowego za granicę zalicza się poprawę dotychczasowej sytuacji materialnej rodziny, co umożliwia podwyższenie standardu życia, finansowe zabezpieczenie startu życiowego dzieci, rozszerzenie możliwości edukacyjnych, także poza miejscem zamieszkania. Zwiększa się samodzielność partnera/rodzica a także udział dzieci w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Negatywne skutki to zaburzenie rytmu życia rodziny, nieobecność rodzica w codzienności dziecka, rozluźnienie z nim więzi, trudności w zapewnieniu optymalnej opieki (Danilewicz, 2006, Gromadzka, 2008).

KONSEKWENCJE MIGRACJI W RODZINIE	
Pozytywne	Negatywne
<ul style="list-style-type: none"> • Polepszenie sytuacji materialnej rodziny • Podwyższenie standardu życia rodziny • Finansowe zabezpieczenie startu życiowego dzieci • Rozszerzenie szans edukacyjnych • Wzrost samodzielności partnera/rodzica w środowisku rodzinnym i pozarodzinnym • Wzrost udziału dzieci w prowadzeniu gospodarstwa domowego • Możliwość uświadomienia sobie własnych uczuć do partnera • Postrzeganie rodziny jako wspólnoty • Odzyskanie poczucia bezpieczeństwa w przypadku wyjazdu partnera, zakłócającego życie rodzinne • Kontakt osoby migrującej z elementami kultury kraju czasowego pobytu (tradycja, kultura, język, styl życia) • Przekazanie nowych doświadczeń członkom rodziny w kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • Nieobecność rodzica/rodziców w codzienności dzieci • Brak optymalnej opieki podczas nieobecności rodziców • Zaburzenia rytmu życia rodziny w przypadku migracji wahadłowej • Bycie migrantem „na huśtawce” bez osadzenia zarówno w rodzinie jak i w miejscu swojego pobytu poza krajem • Rozluźnienie więzi z nieobecnym rodzicem • Deprywacja potrzeb emocjonalnych i seksualnych w związku • Przeciążenie obowiązkami jednego z rodziców • Utrudnione możliwości radzenia sobie w sytuacji wystąpienia problemów z dziećmi • Sytuacje stresowe podczas powrotów migranta do domu • Dezintegracja więzi małżeńskich i rodzinnych podczas dłuższego wyjazdu • Nieformalny/ formalny rozpad rodziny

Opracowanie własne na podstawie W. Danilewicz (2006), T. Kukołowicz (1999), K. Gromadzka (2008).

Rozłąka z bliskimi jest sytuacją trudną zarówno dla osób wyjeżdżających jak i pozostających w kraju. Mogą pojawić się różne uczucia, w tym niepewność, lęk, smutek, złość a także poczucie osamotnienia i brak poczucia bezpieczeństwa. Proces akceptacji zmian w rodzinie i adaptacja do sytuacji rozłąki, zależy m.in. od tego:

1. kto wyjeżdża (matka, ojciec, oboje),
2. jakie są główne motywy wyjazdu,
3. czy rozstanie było wspólną decyzją obojga rodziców/ rodziny,
4. jak długo ma trwać rozłąka
5. jakie były relacje między partnerami przed wyjazdem,
6. jaki kontakt będzie utrzymywany z rodzicem podczas jego nieobecności,
7. w jakich warunkach i pod czyją opieką znajdzie się dziecko podczas nieobecności rodziców,
8. jaki związek łączy dziecko z osobami opiekującymi się nim podczas nieobecności rodziców,
9. w jakim wieku jest dziecko/dzieci,
10. ile jest dzieci w rodzinie,
11. jak nieobecność rodzica traktowana jest w rodzinie i środowisku,
12. czy wyjazd spełnia oczekiwania rodziny i przynosi oczekiwane rezultaty,
13. jakie są perspektywy powrotu i ponownego połączenia z rodziną.

Plany wyjazdowe powinny zacząć się od oceny obecnej sytuacji rodziny, ale także skutków decyzji o migracji dla przyszłości związku i dziecka. Wyjazd partnera/ rodzica dotyczy całej rodziny, dlatego też decyzja o zmianie musi być wspólna z rozważeniem wszystkich pozytywnych i negatywnych aspektów. Poczuciu bezpieczeństwa sprzyja jasne i konkretne określenie czasu rozłąki/ nieobecności rodzica w domu, ale przede wszystkim różne drogi komunikacji (telefony, listy, maile, telefonia internetowa itd.). Ważne jest zainteresowanie sprawami dziecka, wiedza o jego marzeniach, planach, trudnościach a także dotrzymywanie obietnic danych dziecku. Jeśli nieobecność rodzica nie jest długa, dziecko pozostaje z nim w kontakcie, będąc pod opieką drugiego z rodziców lub bliskich, to koszty emocjonalne nie będą duże. Dziecko poradzi sobie z taką sytuacją, choć oczywiście wymaga to większego zaangażowania i troski ze strony rodziny, szkoły, otoczenia. Nawet wyjazd obojga rodziców nie musi wiązać się z wystąpieniem problemów wychowawczych, choć są one wysoce prawdopodobne. W tym przypadku oczywiście, dziecko musi być pod opieką osoby dorosłej, dającej oparcie i poczucie bezpieczeństwa, przy czym powinna mieć ona pisemne pełnomocnictwo do sprawowania opieki. Tęsknota pozosta-

nie, ale można zniwelować u dzieci uczucie osamotnienia, odrzucenia, żalu czy gniewu.

SYTUACJE WYCHOWAWCZE W RODZINACH MIGRACYJNYCH

- Brak rozumienia rzeczywistości rodzinnej związanej z wyjazdem rodzica
- Brak stabilizacji rytmu życia rodziny i ciągłości w wychowaniu (zwłaszcza przy powtarzających się wyjazdach, bądź wyjazdach rodziców na zmianę)
- Rozluźnienie więzi z nieobecnym rodzicem
- Tęsknota za nieobecnym rodzicem a większe poczucie bezpieczeństwa związane z rodzicem obecnym, dającym wsparcie w trudnych sytuacjach
- Reorganizacja życia w rodzinie, nowy podział obowiązków
- Kompensacja nieobecności rodzica (najczęściej ojca) przez rodzica obecnego – koncentracja na dziecku lub przeciążenie je obowiązkami
- Radość spotkań z nieobecnym rodzicem, powiązana z nieuchronnością ponownego rozstania
- Biegunowe postawy wobec nieobecnego w codziennym życiu rodzica – idealizowanie, (nieobecny rodzic staje się postacią nierealną) bądź przekreślanie jego osoby i ważności
- Złość, gniew, smutek, żal, poczucie opuszczenia, samotność, szczególnie w przypadku nieobecności obojga rodziców
- Lepsze warunki materialne rodziny, związane z pracą rodzica poza granicami kraju, mogą kształtować u dzieci przekonanie o sensie życia skupionego wokół dóbr materialnych
- Brak jednego z rodziców może sprzyjać zakłóceniom w procesie identyfikacji z własną płcią, szczególnie przy wyjazdach długoterminowych.

Ocena skutków rozłąki/ dzieciństwa w rodzinie rozłączonej powinna uwzględniać:

- czynniki niezbędne do prawidłowego funkcjonowania rodziny
- czynniki specyficzne dla funkcjonowania rodziny migracyjnej.

Dzieciństwo to świat dziecka, jego doświadczenia, obserwacje, przeżycia, aktywność w różnych sferach życia. Wyjazd zmienia w sposób znaczący ten świat, zachwianiu ulega poczucie bezpieczeństwa, pojawiają się obawy związane z przyszłością rodziny. Dzieciństwo rozłączone, ma różne oblicza, od korzystnego, poprzez ambiwalentne, do bardzo niekorzystnego.

DZIECIŃSTWO	SYTUACJA DZIECKA W RODZINIE ROZŁĄCZONEJ
KORZYSTNA	
ZABEZPIECZONE	<ul style="list-style-type: none"> • Znaczna poprawa sytuacji materialnej rodziny – otrzymywanie środków finansowych i rzeczowych, mniejsza liczba osób na utrzymaniu rodziny w kraju • Kondycja finansowa rodziny daje poczucie bezpieczeństwa jej członkom • Pieniądże przeznaczone na potrzeby dnia codziennego, ale także na realizację większych planów związanych z mieszkaniem (kupno, budowa, remont, wynajęcie), jego wyposażeniem, kupnem samochodu, edukacją dzieci • Sytuacja materialna rodziny uzależniona od czasu pobytu rodzica za granicą, jego możliwości zarobkowania, ale także czynników różnicującym w kraju (skład rodziny, praca zarobkowa rodzica obecnego)
ROZWIJAJĄCE	<ul style="list-style-type: none"> • Możliwość rozwoju poprzez poznanie kultury innego kraju (kontakt rodzica migrującego z kulturą, tradycją, językiem przekładający się na opowieści, odwiedziny u rodzica w innym kraju) • Przenoszenie niektórych elementów do codziennego życia rodzinnego (sposób spędzania czasu wolnego, nowe potrawy, przemeblowanie itp.)
AMBIWALENTNA	
W TĘSKNOCIE	<ul style="list-style-type: none"> • Przyzwyczajenie do nieobecności rodzica (matki, ojca) wymaga umiejętności adaptacyjnych • Tęsknota największa zaraz po wyjeździe, nasilająca się także w okresie świąt, uroczystości rodzinnych, konfliktów z rodzicem obecnym w codzienności • Tęsknota występująca szczególnie u dzieci małych i tych w wieku szkolnym, dla których rodzice są osobami znaczącymi
SPOKOJNE	<ul style="list-style-type: none"> • Brak w codzienności rodzica zakłócającego funkcjonowanie rodziny (awantury, zachowania agresywne, nadużywanie alkoholu itp.) • Znaczna poprawa atmosfery życia rodzinnego • Poprawa relacji między rodzicem migrującym a innymi członkami rodziny
ODPOWIEDZIALNE	<ul style="list-style-type: none"> • Wyjazd rodzica zwiększa zaangażowanie dziecka w organizację życia domowego, co sprzyja kształtowaniu zaradności, samodzielności, szacunku dla pracy i odpowiedzialności • Zwiększona odpowiedzialność i przeciążenie dzieci zastępujących rodziców w pełnieniu obowiązków ze względu na ich wyjazd lub nie radzenie sobie z rzeczywistością – bezradność, niewydolność wychowawcza, nadużywanie alkoholu

NIESTABILNE	<ul style="list-style-type: none"> • Powtarzające się wyjazdy i powroty rodzica przyczyniają się do braku stabilizacji w rodzinie • Poczucie to nasila się przy zróżnicowanym czasie pobytu rodzica migrującego w domu i naprzemiennych wyjazdach rodziców • Niezadowolenie ze zbyt długiego pobytu rodzica w domu, pretensje o jego brak zaangażowania się w sprawy domu
NASTAWIONE NA WYJAZD	<ul style="list-style-type: none"> • Dostrzeganie samych zalet pobytu rodzica za granicą • Uznawanie korzyści materialnych, jako w zupełności kompensujących nieobecność rodzica • Planowanie własnej przyszłości za granicą bez możliwości budowania jej w kraju
NIEKORZYSTNA	
OSAMOTNIONE	<ul style="list-style-type: none"> • Dotyczy głównie sytuacji równoczesnej pracy obojga rodziców za granicą a także ich wyjazdów naprzemiennych • Zamieszkiwanie dzieci z dziadkami nie zawsze jest korzystne z wychowawczego punktu widzenia (brak dopilnowania, uleganie zachciankom, podeszły wiek i problemy zdrowotne utrudniające opiekę nad dziećmi) • Możliwość złego wykorzystania „wolności od rodziców” w sytuacji opieki innych dorosłych (rodzeństwo, opiekunki) – zaniedbanie nauki, spotkania towarzyskie, nie liczenie się z wydatkami
OSIEROCONE	<ul style="list-style-type: none"> • Wyjazd za granicę doprowadza do formalnego bądź nieformalnego rozpadu małżeństwa/związku • Szczególnie narażone są rodziny długotrwale rozłączone lub takie, które jeszcze przed wyjazdem były „puste emocjonalnie” • Utrzymywanie małżeństwa ze względu na dzieci, brak chęci do uporządkowania sytuacji prawnej, przyzwyczajenie do sytuacji, nadzieję na odbudowę związku
ZANIEDBANE	<ul style="list-style-type: none"> • Trudności w przejęciu i pełnieniu obowiązków rodzica nieobecnego przez rodzica pozostającego (przeciążenie pracą zawodową, odpowiedzialność za funkcjonowanie rodziny) • Ograniczenie czasu (lub brak) na bezpośredni kontakt z dziećmi (pomoc w nauce, wypoczynek, wsparcie w trudnych sytuacjach) • Nie dostrzeganie przez rodzica potrzeb i problemów dziecka – koncentracja na swoim zmęczeniu, stresie, niezadowoleniu z rozłąki • Nieobecność rodzica może, ale nie musi spowodować wystąpienie/ nasilenie trudności dziecka w funkcjonowaniu w roli ucznia i kolegi (wagary, brak przygotowania do lekcji, narastanie opóźnień, konflikty z kolegami itd.)

Opracowanie własne na podstawie W. Danilewicz (2005,2006), T. Kukołowicz (1999).

Pedagodzy o konsekwencjach wyjazdów migracyjnych

Badania przeprowadzone pomiędzy lutym a czerwcem 2008, w ramach projektu *„Społeczne, edukacyjne i wychowawcze konsekwencje migracji rodziców i opiekunów prawnych uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych”*⁴ były próbą oceny skali i diagnozy niektórych implikacji migracji zarobkowych Polaków – rodziców dzieci w wieku szkolnym. Projekt obejmował następujące obszary: a) dostrzeganie zjawiska w instytucjach zajmujących się polityką społeczną; b) ocenę konsekwencji i skali zjawiska wśród pedagogów szkolnych; c) charakterystykę i konsekwencje rozłąki z perspektywy dziecka. Przeprowadzone badania miały zwrócić uwagę na problem, bez zamiaru oceny rodziców, ich decyzji, związanej z wyjazdem czy późniejszych zachowań nie zawsze uwzględniających dobro dziecka.

Wskutek wyjazdu rodzica za granicę, dzieci pozostają najczęściej pod opieką drugiego z rodziców, dziadków lub dorosłego rodzeństwa⁵. Są to najczęściej migracje sezonowe, czyli specyficzna forma mobilności, którą wyróżnia krótki czas pobytu za granicą (Stark, 2007). Zmiany sytuacji życiowej dziecka, zależą przede wszystkim od struktury migracji, czyli wyjazdu jednego lub obydwójga rodziców, w tym migracji jednoczesnych i naprzemiennych. Rodzina migracyjna uczy się życia w warunkach okresowej rozłąki i konsoliduje dookoła opiekuna pozostającego w kraju.

Pedagodzy szkolni pytani o negatywne skutki nieobecności rodziców/opiekunów wskazywali na obniżenie motywacji do nauki, pogorszenie się ocen i braku prac domowych a także obniżenie frekwencji, nieusprawiedliwione nieobecności na zajęciach, wagarzy. W dalszej kolejności wskazywano na problemy wychowawcze, wymieniając spadek dyscypliny, „złe” zachowania, agresywność a także na problemy emocjonalne tj. drażliwość, nadpobudliwość, problemy z koncentracją, zaburzone relacje z rówieśnikami. Ponad 10% pedagogów wymieniło tęsknotę, smutek, osamotnienie, lękliwość określając uczucia związane z wyjazdem rodzica.

⁴ Badania zespołu pod kierunkiem dr. B. Walczaka z Wyższej Szkoły Pedagogiki Resocjalizacyjnej Pedagogium dla Biura Rzecznika Praw Dziecka (Walczak, 2008).

⁵ Zdarza się, że dzieci na skutek migracji rodziców trafiają do systemu opieki (placówka, rodzina zastępcza), co wiąże się najczęściej z brakiem osób gotowych zaopiekować się dzieckiem w sytuacji wyjazdu rodzica. Czasami rodzic przekazuje odpowiedzialność placówce mimo istniejącej możliwości przekazania jej komuś z rodziny (przekonanie o neutralności domu dziecka, zapobieganie przywiązaniu się dziecka do kogoś z rodziny).

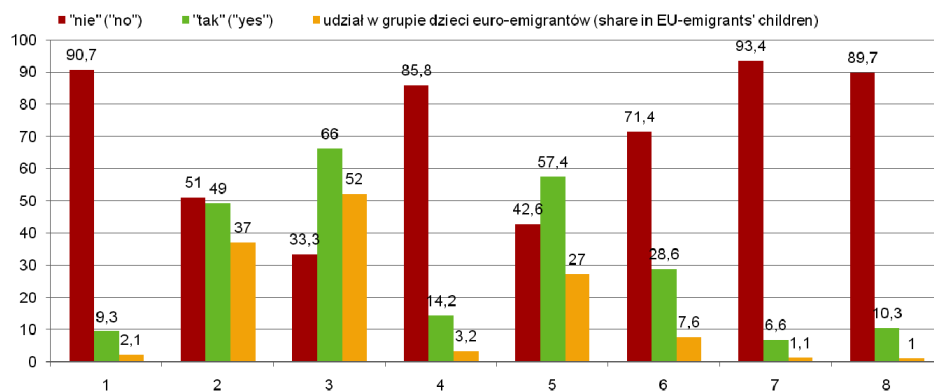
KONSEKWENCJE MIGRACJI W OCENIE PEDAGOGÓW	Liczba wskazań	Udział (%)
Obniżenie motywacji do nauki, gorsze oceny, brak prac domowych	59	32,4
Obniżenie frekwencji, nieusprawiedliwione nieobecności na zajęciach, wagary	35	19,2
Obniżenie dyscypliny, brak kontroli, złe zachowanie, agresywność	29	15,9
Zaburzenia emocjonalne, drażliwość, zaburzone relacje z rówieśnikami, nadpobudliwość, problemy z koncentracją	29	15,9
Tęsknota, potrzeba bliskości, osamotnienie, smutek, lękliwość	19	10,4
Inne	11	6,2
Łącznie	182	100

Zastosowany w kwestionariuszu blok pytań, zamkniętych o konsekwencje wyjazdów rodziców i opiekunów, obejmował osiem zjawisk od braku zabezpieczenia materialnego, braku kontroli, poprzez zaburzenia emocjonalne, pogorszenie stanu zdrowia do przyjrzenia się zachowaniom ryzykownym, związanych z alkoholem, narkotykami i obniżeniem wieku inicjacji seksualnej (wykres 1). Zwraca uwagę wysoka liczba wskazań na zaburzenie więzi emocjonalnych – zjawisko to, zdaniem pedagogów, dotyka ponad połowę uczniów, których rodzice/opiekunowie zdecydowali się na, nawet krótką, emigrację zarobkową (52%). Zwraca uwagę odsetek wskazań na obniżenie poziomu kontroli ze strony dorosłych, chociaż widoczna jest ambiwalencja w postrzeganiu (tak – wybrało 49%, nie – 51% badanych). Problem ten dotyka jednak aż 37% dzieci migrantów.

Zarówno w ogólnopolskim badaniu opinii pedagogów, jak i sondażu realizowanym wśród uczniów, nie znalazły potwierdzenia obiegowe opinie o skłonności dzieci migrantów do zachowań ryzykownych. Mogłoby się wydawać, że brak kontroli dorosłych a także stosunkowo dobra sytuacja majątkowa, zachęcają do kontaktu z alkoholem, tytoniem, narkotykami. Jeśli chodzi o takie zachowania, jak sięganie po papierosy, narkotyki, rażące zakłócenia dyscypliny szkolnej czy wykroczenia, nie ma istotnej statystycznie różnicy pomiędzy dziećmi migrantów a pozostałymi uczniami. Cechą wyraźnie różnicującą dzieci migrantów (w niektórych grupach) od pozostałych dzieci jest struktura czasu wolnego, kiedy wyjeżdżają rodzice, uczniowie zaczynają spędzać więcej czasu na podwórku, u koleżanek i kolegów.

W kwestionariuszu dla pedagogów znalazło się także otwarte pytanie o pozytywne zmiany związane z migracją rodzica/opiekuna dziecka. Wprawdzie prawie 40% badanych twierdziło, że nie ma pozytywnych konsekwencji tej sytuacji, jednak pozostali wskazywali na poprawę sytuacji materialnej rodziny, wzrost samodzielności dzieci a także uwolnienie się od „toksycznego” rodzica-migranta.

Wykres 1. Zmiany związane z migracją rodziców lopekunów – perspektywa pedagogów.

- 1 – brak zabezpieczenia materialnego
- 2 – brak kontroli ze strony dorosłych
- 3 – osamotnienie, zaburzenie więzi emocjonalnych
- 4 – pogorszenie stanu zdrowia
- 5 – wzrost samodzielności
- 6 – wzrost zachowań ryzykownych – sięganie po alkohol
- 7 – wzrost zachowań ryzykownych – sięganie po narkotyki
- 8 – obniżenie wieku inicjacji seksualnej

Dzieci na emigracji

Przyjazd do nowego kraju to dla dziecka nowa rzeczywistość, nowy język, zupełnie obce otoczenie, koledzy i szkoła. Dla rodziców jest to także duże przeżycie a przystosowanie się rodziny do nowych realiów życia wymaga czasu. Oczywiście jest różnica między rozpoczynaniem życia w innym kraju od razu z całą rodziną a przyjazdem rodziny po jakimś czasie pobytu jednego z rodziców w nowym miejscu. W tym ostatnim wariancie jest czas na przygotowanie ich przyjazdu, sprawdzenie własnych możliwości związanych z pracą, nawiązanie kontaktów z innymi osobami/rodzinami, poznanie elementów systemu opieki i edukacji, przydatnych w związku z przyjazdem dziecka itd.

Emigracja jest dla dziecka nagłym przeskoczeniem z tego, co oswojone i lubiane w coś zupełnie nieznanego. Nieznane nie musi tu oznaczać „gorsze, niedobre, niebezpieczne”. Zmiana nie musi negatywnie wpłynąć na rozwój dziecka, chociaż to, czy pozostawi ślad w jego psychice, zależy w dużej

mierze od samych rodziców. Ważny jest proces przygotowania dziecka do tej zmiany, który powinien rozpocząć się jeszcze przed wyjazdem z kraju. Dziecko musi wiedzieć co się wydarzy w jego życiu, wtedy łatwiej będzie mu to przyjąć i się z tym pogodzić. Tym samym jest szansa na zabezpieczenie dziecka przed poczuciem zagubienia się w nowej rzeczywistości. Dla dziecka ważna jest świadomość, że rodzice zawsze zrozumieją jego problem i będą go w nim wspierać. To pozwala oswoić nowe, trudne sytuacje i daje odwagę do podejmowania prób pokonania problemów. Wiele przykładów jest dowodem na to, że dzieci z ogromną łatwością chłoną otaczający je świat, nie mają problemów z adaptacją, szybko uczą się języków, nawiązują kontakty⁶.

Migracje powrotne

Migracje powrotne to proces, mający różne przyczyny i prowadzący do różnych konsekwencji. O powrocie mogą zadecydować różne czynniki nakładające się na siebie lub jedna, mająca największe znaczenie dla migranta i jego rodziny. Wśród przyczyn powrotów wymienia się m.in. czynniki ekonomiczne (koniec kontraktu, brak pracy, kryzys gospodarczy w kraju osiedlenia, możliwość otrzymania lepszej pracy w kraju pochodzenia, chęć zainwestowania oszczędności), społeczne (chęć zmiany statusu, możliwość cieszenia się prestiżem, dzięki np. założeniu własnej firmy) oraz rodzinne związane z partnerem, dziećmi czy starzejącymi się rodzicami (Iglicka, 2002). Czy będą to powroty sukcesu czy rozczarowania? Warto pamiętać, że współczesny reemigrant często powraca bogatszy w doświadczenia (np. wiedza, organizacja pracy, znajomość języka obcego), mając je do zaoferowania w swój kapitał społeczny.

Powrót nieobecnego rodzica wymaga, szczególnie po dłuższej rozłące, ponownego przystosowania się rodziny do nowej sytuacji. Zarówno dorosłych jak i dzieci czeka długotrwały proces nadrabiania zaległości, przełamywania poczucia oddalenia, obcości. Silne czynniki przyciągające do kraju to dzieci, współmałżonek, dom, majątek, stała praca, kontakty społeczne i towarzyskie. Ci, co zostają za granicą, wskazują z kolei na korzyści związane z trwałym zamieszkaniem poza krajem, wyrażające się nie tylko w wyższym wynagrodzeniu, ale także w wielu przywilejach socjalnych, przysługujących zwłaszcza młodym rodzinom z dziećmi.

⁶ Zob. www.naszedzieci.co.uk

BILANS MIGRACJI POWROTNYCH		
	SZANSE (+)	ZAGROŻENIA (-)
DLA MIGRANTÓW I ICH RODZINY	<ul style="list-style-type: none"> • Powrót do kraju związany z przekonaniem, że w porównaniu z warunkami za granicą życie w kraju może dawać więcej satysfakcji • Powrót z kapitałem zgromadzonym za granicą i nowymi kompetencjami wykorzystywanymi do poprawy sytuacji gospodarstwa domowego. 	<ul style="list-style-type: none"> • Porażka migracyjna może zagrażać więzom rodzinnym, szczególnie wtedy, gdy wyjazd był realizacją strategii dochodowej całego gospodarstwa domowego • Brak możliwości trwałego wejścia na rynek pracy – potencjalny sukces związany z migracją może łatwo przekształcić się w porażkę.
DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ	<ul style="list-style-type: none"> • Dysponowanie środkami wystarczającymi, aby wesprzeć rozwój lokalnej przedsiębiorczości. • Dopływ pieniędzy z zagranicy – sprzyja potencjalnej działalności inwestycyjnej, tworzeniu nowych miejsc pracy • Migranci powrotni stanowią duży potencjał demograficzny (większość z nich to osoby w tzw. wieku mobilnym), istotny zwłaszcza w małych miastach i terenach wiejskich. • Powracające osoby często za sprawą zdobytych za granicą kompetencji, mogą stać się swoistym „ekspertem” i liderem społeczności lokalnej. Rola ta może obejmować nie tylko sferę ekonomiczną, ale także społeczną i kulturową. 	<ul style="list-style-type: none"> • Migranci powrotni mogą wymagać szczególnie intensywnej pomocy publicznych służb zatrudnienia. • W sytuacji braku wsparcia migracja powrotna może przekształcić się z łatwością w reemigrację. To oznaczałoby np. trwałe przekształcanie migracji czasowych w osiedleńcze i utratę zasobów kapitału ludzkiego. • Zasobni migranci wracają zazwyczaj do dużych ośrodków miejskich, co stanowi trwałe osłabienie potencjału rozwojowego danej społeczności lokalnej.

Źródło: A.Fihel, J. Tyrowicz, P. Kaczmarczyk: Migracje powrotne Polaków, Biuletyn nr 5, marzec 2008 (bezrobocie.org.pl).

Wyjazdy i powroty. Jak pomagać?

Prawdziwa motywacja wyjeżdżających jest związana z pracą, brakiem lub ograniczonymi możliwościami jej zdobycia, wynagrodzeniem kilkakrotnie wyższym niż w Polsce. To wszystko wskazuje na chęć poprawy warunków życia rodziny,

losu swoich dzieci, zabezpieczeniem ich przyszłości. Tymczasem rodziców posądza się o egoizm, „pogoń za pieniędzmi”, brak instynktu rodzicielskiego, chociaż problem nie tkwi w nich, ale w ich sytuacji życiowej. Taki odbiór społeczny ich decyzji, reprodukowany przez instytucje wychowawcze i edukacyjne, nie sprzyja chęci informowania o planowanej zmianie w ich rodzinie, jest zatem wydatną przeszkodą dla działań diagnostycznych i pomocowych. Rodzice mogą nie zdawać sobie sprawy, jakie konsekwencje decyzji o rozłące ponoszą dzieci. Programy pomocy rodzinie, skierowane do tej grupy odbiorców, powinny wzmacniać w dorosłych poczucie rodzicielskiej odpowiedzialności. Plany wyjazdowe powinny zacząć się od oceny obecnej sytuacji rodziny, ale także skutków decyzji o migracji dla przyszłości związku i dziecka. Wyjazd partnera/rodzica dotyczy całej rodziny, dlatego też decyzja o zmianie musi być wspólna z rozważeniem wszystkich pozytywnych i negatywnych aspektów. Ważne jest poinformowanie instytucji oświatowych (przedszkole, szkoła) o wyjeździe, o zmianach w zakresie opieki nad dzieckiem. Należy wspólnie z wychowawcą/pedagogiem ustalić możliwości kontaktu i wzajemnie informować się o zauważonych niepokojących zachowaniach dziecka. Zmiana w rodzinie wiąże się nie tylko z wyjazdem, ale także z powrotem nieobecnego rodzica. Wymaga to, szczególnie po dłuższej rozłące, ponownego przystosowania się rodziny do nowej sytuacji. Zarówno dorosłych jak i dzieci czeka długotrwały proces nadrobienia zaległości, przełamywania poczucia oddalenia, obcości.

Biorąc pod uwagę sytuację rodziny niepełnej, rozłączonej z powodu wyjazdu rodzica do pracy za granicę, można sformułować wnioski związane z budowaniem systemu pomocy dziecku i rodzinie w tej specyficznej sytuacji⁷. Ważne jest:

- Wyeliminowanie oceniającego i pejoratywnego postrzegania rodziców migrujących zarobkowo za granicę, dostrzeganie ich determinacji w zdobywaniu środków na utrzymanie rodziny i zapewnienie lepszego losu swoim dzieciom.
- Upowszechnianie wśród rodziców wiedzy o rozwoju i funkcjonowaniu dzieci w sytuacji rozłąki z rodzicami i sposobach postępowania wychowawczego.
- Uświadamianie rodzicom potrzeby ustanowienia opiekuna prawnego, szczególnie w przypadku wyjazdu za granicę samotnego rodzica czy migracji obojga rodziców.
- Tworzenie atmosfery współdziałania wychowawcy z rodzicem/opiekunem pozostającym z dzieckiem, sprzyjającej częstym kontaktom i informowaniu się wzajemnie o zauważanych problemach dziecka w nauce czy zachowaniu.
- W sytuacji migracji samotnego rodzica lub migracji jednoczesnej obojga rodziców zapewnienie technicznych środków dla bezpośredniego kontaktu migrantów ze szkołą („telefoniczne dyżury” pedagoga i wychowawców, kontakt przez pocztę elektroniczną i telefonię internetową).

⁷ E. Kozdrowicz, B. Walczak (2008), Wnioski i rekomendacje (w) *Migracja-rodzina-dziecko*, Pedagogika społeczna, nr 3.

- Zachęcanie nauczycieli-wychowawców do szukania możliwości poznawania sytuacji rodzinnej uczniów, pozwalających wcześniej dostrzec czynniki ryzyka utrudniające jego funkcjonowanie.
- Zapewnienie na terenie placówki możliwości opieki i pomocy dziecku w sytuacji czasowej niepełności rodziny.
- Organizowanie różnych form opieki psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci nie radzących sobie z rozłąką z rodzicami.
- Przygotowanie i rozpowszechnianie „Informatorów” dla rodziców podejmujących pracę poza granicami kraju z podstawowymi informacjami dotyczącymi sytuacji dziecka zostającego w kraju czy wyjeżdżającego z rodzicami.⁸
- Tworzenie środowiskowego systemu pomocy rodzinie migracyjnej – profilaktyki związanej z dotarciem do osób planujących wyjazd, terapii w sytuacji pojawiających się trudności w związku oraz readaptacji, czyli pomocy tym, którzy podejmują decyzję o powrocie i potrzebują wsparcia w ponownym zaaklimatyzowaniu się.
- Tworzenie środowiskowych form kompensacji rozłąki (poradnie rodzinne, świetlice socjoterapeutyczne, zajęcia dla dzieci i rodziców).
- Współdziałanie szkoły z różnymi instytucjami i organizacjami w zakresie przeciwdziałania negatywnym skutkom emigracji w odniesieniu do rodzin, dzieci i młodzieży.

Zjawisko migracji wymaga szeroko zakrojonych i pogłębionych interdyscyplinarnych badań, z których analizy i wnioski posłużą praktykom do opracowania programów łagodzących psychiczne i pedagogiczne skutki migracji. Ważne jest przy tym rozszerzenie obszarów badawczych o pola, dotyczące postrzegania sytuacji rozłąki zarobkowej przez wszystkich członków rodziny (dorosłych i dzieci) w kontekście istniejącego systemu opieki i pomocy.

Bibliografia

- Balcerzak-Paradowska, B. (1994). *Wpływ okresowej migracji zarobkowej małżonka na warunki życia rodziny*. *Problemy Rodziny*, nr 5 (197).
- Danilewicz, W. (2005). *Dziecko w rodzinie rozłączonej* (w:) Bińczycka J., Smolińska-Theiss B. (red.) *Wymiary dzieciństwa. Problemy dziecka i dzieciństwa w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Danilewicz, W. (2006). *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach migracyjnych*. Białystok, Trans Humana.

⁸ Przykładem może być np. informacja przygotowana przez Kuratorium Oświaty Lublinie we współpracy z Pełnomocnikiem Wojewody Lubelskiego ds. Kobiet i Rodziny oraz Wydziałem Polityki Społecznej Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie (wrzesień 2008 r.).

- Danilewicz, W. (2007), *Społeczne konsekwencje migracji zagranicznych* (w:) *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, Lalak D. (red). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Fidel, A., Tyrowicz, J., Kaczmarczyk, P. (2008), *Migracje powrotne Polaków*, Biuletyn nr 5. (bezrobocie, org.pl).
- Fojcik, M. (2007), *Dziecko a migracja zarobkowa rodziców*, *Życie szkoły*, nr 7.
- Grabowska-Lusińska, I. (2005), *Migracje-szanse i zagrożenia*, Kongres Obywatelski, 12 listopada 2005.
- Gromadzka, K. (2008), *Postrzeganie sytuacji rodzinnej przez migrantów przebywających w Stanach Zjednoczonych* (w) Lalak, D. (red) *Dom i ojczyzna. Dylematy wielokulturowości*, Warszawa: Międzykulturowe Centrum Adaptacji Zawodowej.
- Iglicka, K. (2002), *Migracje powrotne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych* (w) Iglicka K. (red) *Migracje powrotne Polaków. Powroty sukcesu czy rozczarowania*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Kozdrowicz, E. (1989), *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki*, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kozdrowicz, E., Walczak, B. (2008), *Wnioski i rekomendacje* (w) Kozdrowicz, E., Walczak B (red). *Migracja-rodzina-dziecko* (Pedagogika społeczna, nr 3).
- Kukołowicz, T. (1999), *Sytuacja wychowawcza w nowych kategoriach rodzin w okresie transformacji ustrojowej* (w) Ziemska, M. (red.) *Rodzina współczesna*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Maryński, A. (1984), *Migracje w świecie*, Warszawa.
- Skreczko, A. (1999), *Emigracja zarobkowa i jej wpływ na wychowanie w rodzinie* (w:) G. Olszewska-Baka, L. Pytka (red), *Pomoc rodzinie*, Wydawnictwo eRBe, Białystok.
- Stańkowski, B. (2006), *Zarobkowe migracje rodziców za granicę*, *Ruch Pedagogiczny*, nr 1/2.
- Stark, O. (2007), *Korzyści z migracji sezonowej*, Biuletyn Migracyjny, nr 14, (Ośrodek Badań nad Migracjami UW).
- Walczak, B. (2008). *Szkoła i uczeń wobec migracji poakcesyjnych. Wstępna diagnoza społecznych i pedagogicznych skutków »euro-migracji« rodziców*. Warszawa: BRPD, Pedagogium WSPR. [raport z badań dostępny w Internecie na stronie <http://www.brpd.gov.pl/eurosieroctwo/Pedagogium.pdf>].
- Wojaczek, K. (2007), *Więź małżeńska w sytuacji rozłąki z przyczyn ekonomicznych. Studium pastoralne*, Opole: Redakcja wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

